

DN magazine

DENDROBATIDAE NEDERLAND

JAARGANG 29 maart 2017

Op zoek naar
Ranitomeya benedicta

Een blauw gekleurde
Ameerega in Colombia

Botanische tuin in
huiskamerformaat

Botanische tuin in klein formaat

Tekst: Erik Wevers

Foto's: Marcel Weisink, Wim van den Berg en Erik Wevers

In december van 2013 schreef ik over mijn grote terrarium van 200x85x150 cm (lxdxh). Inmiddels ben ik verhuisd naar een heel klein huisje met een oppervlakte van 40 m². De huiskamer is nog kleiner dan voorheen en een kikkerkamer ontbreekt. Hier moest ik dus helemaal opnieuw beginnen. Het is een 'bescheiden' terrarium geworden van 60x46x80 cm (lxdxh).

Dit kleine huisje staat op een archeologisch rijksmonument van 2 hectare inclusief bos, bloemenweide, kikkerpoel etc. Deze omgeving compenseert dus wel het een en ander! Het nieuwe terrarium moest in eerste instantie een plantenbak worden, waar ook nog kikkers in zouden kunnen. Het nieuwe terrarium vind ik niet echt geschikt voor grotere kikkers en ik heb dan ook, na onafgebroken 32 jaar *Dendrobates tinctorius* azureus te hebben verzorgd, met pijn in mijn hart deze kikkers weg moeten doen. Mijn huiskamertje is een combinatie van een Victoriaanse herenkamer, bibliotheek en een natuurhistorisch museumje. Daar moest het nieuwe terrarium op een goede manier ingepast worden, waarbij het uiteindelijke totaalplaatje voor mij erg belangrijk is.

Inrichting van het nieuwe terrarium

Het terrarium is een paludarium met een klein waterdeel (type 'Rana-bak'). De bodem heb ik volgepakt met kleigranulaat en ander filtermateriaal. Zo heb ik tegelijkertijd een biologisch filter in de bak en een groot loopoppervlak voor de kikkers. Ik kan er tevens ook nog wat meer planten op plaatsen. Er is een watervalletje aanwezig waar het water constant wordt rondgepompt. De temperatuur van het water is 22 °C.

De achterwand bestaat uit Epiweb; dat rot nooit weg en het is een ideaal materiaal als je orchideeën in je terrarium (goed) wilt houden. Het blijft altijd luchtig en, voor orchideeën heel belangrijk, de wortels kunnen na het sproeien of gieten veel beter opdrogen dan op bijvoorbeeld varenwortel. Geloof u mij, de meeste orchideeën gaan nog steeds dood door te veel water! Bij twijfel niet gieten! Ook alle stronken zijn van kunststof, van die 'echt uitzierende' uit de aquariumwereld. Zo blijft het geheel ook na jaren nog intact. Als alles begroeid is, valt het nog minder op dat het kunststof is.

Ik heb een sproeisysteem van Jewelspray geïnstalleerd met twee sproeikoppen. In de praktijk sproei ik echter bijna altijd handmatig; zo kan ik elke plant individueel bekijken en beoordelen of het droger of vochtiger moet. Bij een zo klein terrarium is dat niet veel extra werk en je houdt alles veel beter onder controle. Ook is er een mistapparaat dat drie keer per dag een kwartier aan staat. Het water voor sproeien en misten komt uit mijn aquarium en/of regenwater. Het is zacht zuur met wat voedingsstoffen erin, waardoor bijmesten niet nodig is.

Verlichting en temperatuur

Omdat ik bij de inrichting ben uitgegaan van orchideeën, is voldoende licht erg belangrijk. Ook moest de temperatuur zeker niet te hoog worden. Om die reden houd ik de watertemperatuur op 22 °C. De temperatuur onder in de bak bedraagt 20 tot 22 °C en boven in de bak is het 22 tot 25 °C, met in de zomermaanden af en toe een uitschieter naar bo-

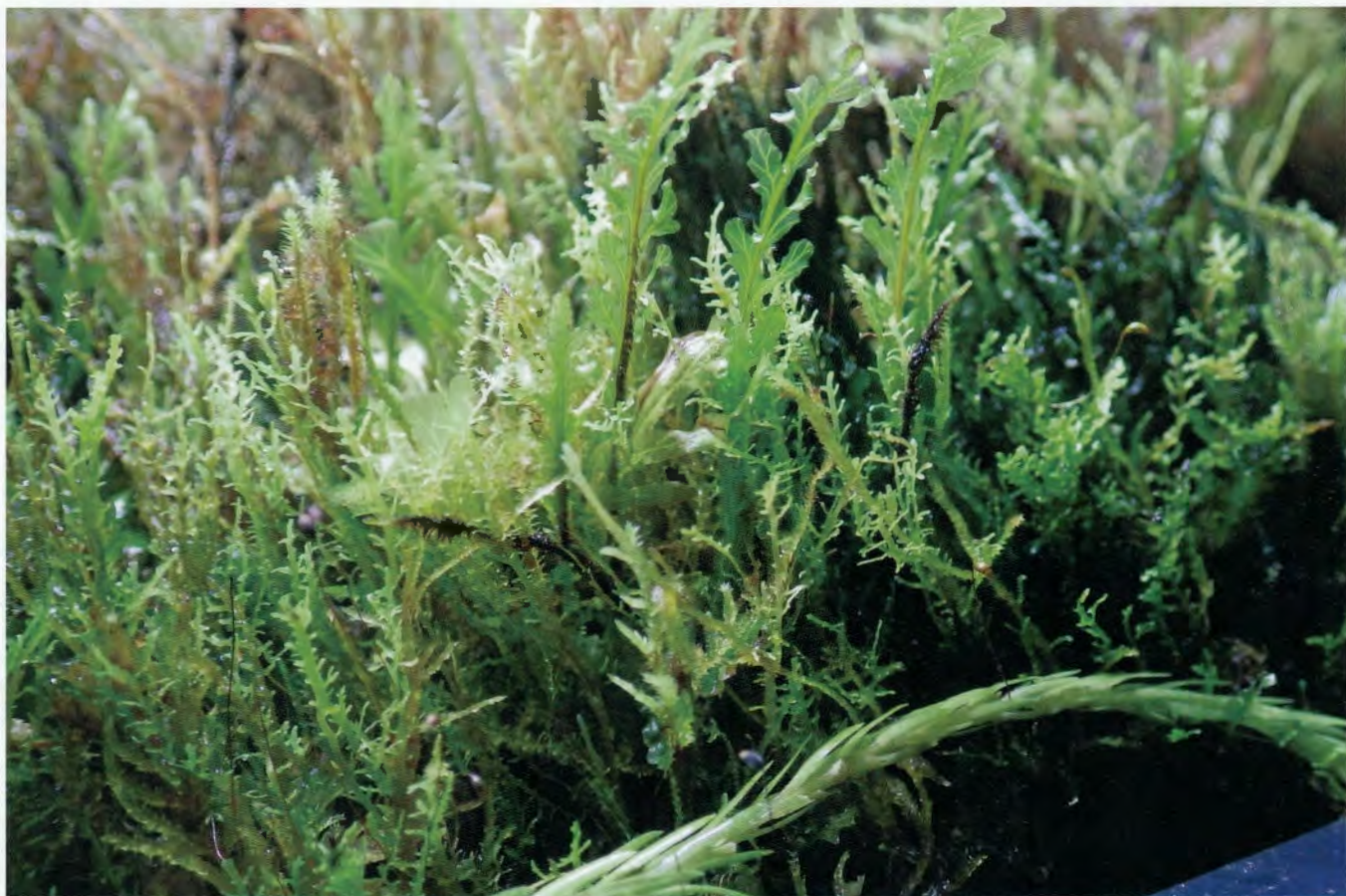

DE PIEPKLEINE HUISKAMER WAAR ERIK OP ZIJN GEMAK OP DE BANK ZIT TUSSEN ZIJN BOEKEN EN TAL VAN ANDERE SNUISTERIJEN. FOTO: THIJS WOLZAK.

ven. Een verplaatsbare airco in mijn huiskamertje houd ik achter de hand voor noodgevallen. Voor het in bloei krijgen van mijn planten is een nachtelijke afkoeling erg belangrijk. Afhankelijk van het seizoen is dat 5 tot 10 °C.

Ook wilde ik het eens helemaal met ledverlichting proberen. Op dat vlak is de laatste jaren veel vooruitgang geboekt en het zou nu ook voor onze terraria geschikt moeten zijn. Dat viel in zo verre tegen, dat goede ledverlichting best nog veel warmte produceert. Bovendien is goede ledverlichting nog duur. Ik heb drie soorten ledverlichting gebruikt; het geeft genoeg licht af (en dat is echt nodig met de planten die ik wil houden) en het is het koelste wat betreft keuze in verlichting.

Ik heb alles gemeten met een luxmeter en met minder licht kon het echt niet! De waarde moet tenminste tussen 5.000 en 10.000 lux liggen! Ik gebruik 1x Superfish retroled bright (24 watt), 1x Easy led full spectrum (24 watt) en 1x Dennerle trocal led (18 watt). Dat heeft mij bij elkaar een bedrag van 365 euro gekost. Deze verlichting komt uit de aquariumwereld. Er is uiteraard meer op de markt, maar mijn ervaring met deze drie soorten is tot nu toe erg goed. Als je de lichtwaarde meet, blijken duurdere lampen echt heel veel beter te zijn dan de goedkope exemplaren. Houd daar rekening mee; alhoewel het de kikkers een zorg zal zijn denk ik. Toch werd het, in de door de firma Rana erg goed gemaakte lichtkap, toch nog te heet. Dus heb ik de boormachine erin gezet en er nog meer gaten in geboord. Het bleef nog te warm, dus dan maar een groot vierkant eruit gezaagd en daar fijn gaas in gemonteerd.

EEN VAN DE
VELE SOORTEN
TROPISCHE
MOSSEN.

Het werkt nu prima. Met behulp van een ventilator verdwijnt de warmte direct uit de lichtkap. Een andere ventilator blaast net genoeg warmte het terrarium in wat voor de kikkers en planten nodig is.

De temperatuur in het terrarium is verder afhankelijk van hoe warm het is in de huiskamer. Bij mij is er een duidelijk verschil tussen de seizoenen. Met een kleiner terrarium (of aquarium) merk je goed dat het lastiger is om het klimaat wat je wilt bereiken ook nog te beheersen is. Temperatuurverschillen ontstaan sneller en vaker. Met de huidige techniek is dit alles trouwens wel makkelijker te behapen. Niet al te grote schommelingen kunnen overigens ook positief werken; planten worden tot bloei aanzet, kikkers planten zich voort of we geven alles wat rust. Het weer is in de tropen ook echt wel af en toe zo veranderlijk als bij ons.

De planten

De planten in mijn terrarium zijn afkomstig van kwekers en handelaren uit alle windstreken. Een kleine opsomming om aan te geven van wie zoal: Arafloor, Ben's Jungle, Bromelien Westermann, Ecuagenera Orchids Ecuador, Frogs and More, Orchideeën Wubben, Terra Plant, Tropiscap Orchids en vele mede-terrarianen die af en toe wel eens wat planten meenemen uit onze kikkerlanden. Herman ter Wengel bedankt voor dat tropische mos uit Suriname, Tonnie Woeltjes voor een stekje van 'Planti-

cus interessantica', de familie Ammer voor die bijzondere Begonia uit Afrika, Peter Mudde voor dat plantje uit Costa Rica (waarvan ik de naam nog steeds niet weet) en bovenal bedank ik mijn vriend met groene vingers Wim van de Berg voor de decennialange samenwerking die wij hebben. Ik ben lang geleden al afgestapt van het idee om alleen planten in een pijlgifkikkerterrarium te plaatsen die van oorsprong uit pijlgifkikkerlanden komen. Je beperkt je dan wel erg en praktisch is het al helemaal niet. De beplanting in mijn terrarium zie ik als een soort botanische tuin in het klein, met wat kikkers als extraatje!

Mossen en varens

We beginnen met de mossen die, in welk aquarium of terrarium dan ook, altijd bijdragen aan de sfeer in de bak. Vanuit de aquariumwereld zijn er de laatste jaren wat soorten bij gekomen die ook erg geschikt zijn voor terraria voor pijlgifkikkers. Het moet vochtig zijn en ze mogen best nog wat licht hebben, maar vooral wat luchtcirculatie en goed schoon water zijn van belang. En ze mogen absoluut niet te veel mest krijgen.

Veel mossen kunnen tijdelijk ook onder water gekweekt worden, maar de meeste groeien op het land in de overgangszone van water naar land. Soorten uit geslachten als *Riccia*, *Fissidens* en *Riccardia* doen het goed. Van de mossen gaan we naar de vliësvariantjes, planten die in de spatwaterzone

van een waterval kunnen groeien. Hun blaadjes zijn vaak maar enkele cellen dik; deze planten gaan al dood als ze even niet vochtig genoeg staan. Ze staan in mijn terrarium dan ook op en bij het water-valletje. De botanische tuin in Haren kweekte ze vroeger ook in een terrarium dat in een kleine kas stond, die op zijn beurt weer in een vochtige grotere kas stond. Ik raad u aan er alleen aan te beginnen als je ze kunt geven wat ze nodig hebben.

Hierna komt *Selaginella*, planten die zo'n beetje tussen de mossen en varens in staan. Waar onze kikkers in de vrije natuur leven vind je ze ook vaak. Bij de meeste mensen gaat *Selaginella* op de wat langere termijn dood. Dit komt vaak doordat men ze te nat houdt en in potgrond plant. Daar kunnen ze in een terrarium niet tegen, het grondmengsel moet erg luchtig zijn. Het is een mooie 'weefplant' die verschillende soorten beplanting tot één geheel lijkt samen te voegen. Erg mooi zijn *Selaginella rotundifolia* en *S. erythropus*.

Dan varens; die zijn erg goed verkrijgbaar, maar helaas worden ze bijna allemaal te groot voor een klein terrarium. Soorten uit Midden- en Zuid-Amerika zijn helaas zwaar ondervertegenwoordigd in de handel. Soms vind je bij orchideeënkwekers varens die wat beter in een klein terrarium passen: soorten van geslachten als *Pyrrosia*, *Bolbitis*, *Elaphoglossum* en *Microgramma*. Deze soorten komen soms als zaailingen mee bij geïmporteerde orchideeën of komen spontaan op uit plaatjes varenwortel. Ook hier geldt weer: varens lusten best wel wat licht en veel vocht, maar dan moet je ze wel luchtig

DE ORANJE GEKLEURDE *BULBOPHYLLUM TINGABARINUM*.

DE FRAGIELE VLIESVAREN *HYMENOPHYLLUM SPEC.*

DE 'WHITE FROG ORCHID' *DENDROPHYLAX LINDENII*.

BRASILIORCHIS SCHUNKEANA MET BRUIN-ZWARTE BLOEMEN.

oppotten. Een goed mengsel kun je maken van veenmos, boomschors en gruis van varenwortel. Het gebruik van potgrond is uit den boze.

Bromelia's

Potgrond is ook niet geschikt voor bromelia's die luchtig opgebonden moeten worden en ook veel licht vragen; dan pas worden en blijven ze écht mooi. De keuze in bromelia's is tegenwoordig erg groot, laat u adviseren bij de kweker (zie de advertenties in ons DN-magazine). Maar doet u mij en vooral andere DN-leden een plezier en gebruik weinig (liever geen) bonte bromelia's of nog erger roze hybriden van *Cryptanthus*.

Over smaak valt wel te twisten! Mijn terrarium is zo klein dat er alleen *Tillandsia bryoides*, *Racinae crispata* en *Neoregelia lilliputiana* in staat. Voor de kikkers staat er een wat grotere bromelia *Pitcarnia tabuliformis* in en tevens wat filmkokertjes als vervanging voor bromeliakokers.

'Botanische rariteiten' en overige planten

Dit soort planten heb ik vaak via-via gekregen. Dat kan dus van alles zijn zoals *Begonia bogneri* uit Madagascar die lijkt op een *Vittaria*-varen en *Begonia vankerkhovenii* met prachtige rode bladstelen en schitterende oranje-gele bloempjes, afkomstig uit donker Afrika. Wat kleinere klimplanten als de hemels geurende *Hoya serpens* en *Marcgravia rectifolia*, *Medinilla sedifolia* etc.

Klimplanten zorgen ook voor het 'weefeffect', het totaalbeeld dus wat bij een showterrarium in de huiskamer erg belangrijk is. Als hovenier met 35 jaren ervaring heb ik voor 95% met vrouwen van doen en geloof mij, als uw showbak in de huiskamer er goed uit blijft zien, dan worden andere negatieve aspecten van onze hobby eerder vergeven. Maar dan moet u daar wel u best voor blijven doen!

Planten uit de familie *Gesneriaceae* horen ook in een tropisch terrarium thuis. Daar moet je wel naar op zoek. De commerciële handel schijnt er erg weinig interesse in te hebben. Wel kom je geregeld *Sinningia pusilla* tegen. Dit plantje kan zich zelfs uitzaaïen in het terrarium. Af en toe een kleine rustperiode geven komt de plant ten goede. *S. pusilla* heeft kleine knolletjes om de rusttijd te doorstaan. *S. pusilla* 'White Sprite' vind ik nog mooier, maar kom d'r maar eens aan! *Achimenes erecta* met prachtige kleine rode bloemetjes wordt ook af en toe aangeboden.

In mijn terrarium heb ik één vleesetende plant staan (*Utricularia graminifolia*). Die staat in zowel in het water/moerasgedeelte als in het spatwatergebied. Alle andere vleesetende planten zijn niet echt geschikt voor een tropisch terrarium; de meeste kunnen niet tegen de daar heersende warme tem-

peraturen en degene die er wel tegen kunnen (bijv. *Nepenthes*) zouden met hun vangkokers onze kikkers kwaad kunnen doen. Dat is erg jammer want het zijn schitterende en interessante planten.

Orchideeën

Dan komen wij bij de Orchideeën. Voor een echt constant vochtig en warm terrarium is de keuze best wel beperkt. Veel soorten wensen toch een of andere rustperiode om te overleven en/of te bloeien. De meeste worden veel te groot voor de meeste terraria. Daarom is mijn terrarium ook wat aan de koele kant, vergelijkbaar met het punt waar het tropisch regenwoud over gaat in nevelbos; hoger en koeler groeien de mooiste en kleinere orchideeën. Er is daar een verschil in seizoenen en in een dag- en nachtritme in de temperatuur. Ook heel erg belangrijk bij orchideeën is luchtbeweging, zonder dat zullen alle orchideeën op den duur weggroten. Men verdeelt de verzorging van deze planten grofweg in warm (W), intermediate (I) en Cool (C). Voor een tropisch pijlgifkikkerterrarium komen alleen soorten uit de categorie W en de warme kant van I in aanmerking (W=18-21 °C 's nachts en 27-29 °C overdag, I=13-16 °C 's nachts en 23-27 °C overdag).

Als je orchideeën koopt let dan wel op het wortelgestel, beter een klein plantje met veel en goede wortels, dan een goed uitgegroeide plant met een zwak wortelgestel; de laatste zal zeker moeilijker aanslaan. En het is al helemaal niet interessant of er knoppen of bloemen aanzitten op het moment dat je de plant koopt, dat komt later wel. Koop ze alleen in bloei als je echt zeker wilt weten dat het de goede soort orchidee of de goede kleur is. Heel veel soorten orchideeën zijn ook voor de specialist in niet-bloeiende staat niet te determineren. En dan moet je maar hopen dat het naamkaartje klopt. Ook hier geldt weer: laat je goed adviseren. Geef ook zo snel als het kan een stekje van je geliefde plant aan een andere plantenliefhebber. Zo spreid je het risico, want je zult altijd zien dat als de plant bij jou thuis dood gaat hij niet meer in de handel verkrijgbaar is!

Er zijn te veel orchideeën om te behandelen, dus ik laat u kennis maken met wat bij mij in de loop der jaren het goed heeft gedaan en in mijn nieuwe terrarium aanwezig is. Wit en blauw zijn mijn lievelingskleuren, maar écht blauwe orchideeën vinden is zeer lastig. Ik ken er maar één: *Dendrobium parvulum* 'Eichenfels'. Witte orchideeën zijn er genoeg. Mijn persoonlijke favoriet is, hoe kan het ook anders, de 'White Frog Orchid' *Dendrophylax lindenii*, een bladloze orchidee met een bloem die echt doet denken aan een hangende kikker. Venuschoentjes (*Paphiopedilum*) uit de *Brachypetalem*-sectie kunnen erg goed in een tropisch terrarium; ze verlangen warmte en niet te veel licht en hebben mooi gemarmerd blad en prachtige bloemen. In mijn ter-

SOPHRONITIS CERNUA HEEFT DIEPRODE BLOEMEN.

GOODYERA PUSILLA HEEFT EEN BIJZONDER FRAAI BLAD.

DE KLEINE NEOREGELIA LILLIPUTIANA PAST PRIMA IN MIJN TERRARIUM.

EEN KLEIN

GROEPJE

RANITOMEYA

FANTASTICA

(NOMINAAT-VORM) nog lekker.

BEVOLKT HET

TERRARIUM.

FOTO:

ARNAU SILES.

rarium staat *Paphiopedilum godefroyae*, die heeft een witte bloem met prachtige 'zwart-paarse' spikkels erop. Veel witte orchideeën geuren vaak ook

nog lekker. Een mini-orchidee die het echt waard is om uit te proberen is *Aerangis punctata*, een klein blijvende plant met mooi gemarmerd blad en met een prachtige witte bloem die een erg lange spoor heeft. Deze orchidee wordt in de natuur geheid bestoven door een of andere mot. Ik heb ook plantjes met echt rode en met sinaasappeloranje bloemen. Die doen mij direct denken aan hun bestuivers en dat zijn bij deze kleur bloemen bijna altijd vogels (kolibries) en geen insecten. Deze vogels kunnen trouwens ook prima in een terrarium gehouden worden, als dit tenminste groot genoeg is. Echt rood wordt bijvoorbeeld *Sophronitis cernua*. Intens oranje vind je bij *Bulbophyllum tingabarinum*. En wat dacht u van *Brasiliorchis schunkeana* met bruin-zwarte bloemen, prachtig en bizar tegelijk. Over bizar gesproken: *Dracula lotax*, alleen die naam al, is een van de weinige dracula's die warm kunnen staan.

Dracula, *Masdevallia*, *Restrepia*, *Pleurothalles* en *Dryadella* vertonen bloemen die er bijna 'buitenaards' uitzien. Dit heeft te maken met hun bestuivers, vaak ook bizar uitzierende insecten. Pro-

beer ook eens *Lepanthes telipogoniflora* en *Trisetella hoeijeri*; exotischer kan bijna niet. Een mooie orchidee voor het blad alleen al is *Goodyera pusilla*, een 'juweel' orchidee.

U moet voor u zelf maar uitmaken wat u mooi vindt, maar bedenk vooral wat zou kunnen groeien en bloeien in uw terrarium. Deze planten groeien echt niet vanzelf, u zult er wat voor moeten doen. Laat u goed informeren! Lees dat orchideeënboek eens en kijk niet alleen naar de plaatjes; dit geldt ook voor het opzoeken op het Internet. Het valt mij bijvoorbeeld op dat op veel terrariumbeurzen echt van alles te koop is, maar een goede boekhandelaar staat er bijna nooit meer. Dat vind ik een slechte ontwikkeling.

Er zijn honderden boeken verschenen over orchideeën, maar als ik er één zou mogen aanraden, dan is dat *Orchids Travel by Air* (1991) van D. Mulder (ISBN nr. 90-9003632-6), geschreven in de stijl zoals de reisverhalen in ons DN-magazine en met veel mooie plaatjes.

Dus bij orchideeën geldt kort en grofweg samengevat: veel licht, altijd goede ventilatie/luchtbeweging, weinig mest, het liefst vijver- of regenwater en erg veel TLC: tender, love and care...

Pas op voor allerlei soorten luizen. Als je veel orchideeën

deeen in je terrarium hebt, voer dan liever niet met bladluizen, die verspreiden bij planten het 'gele mozaïekvirus'. Voer ook geen krekels, die vreten de wortels van orchideeën aan en die kunnen daar echt niet tegen.

En ja beste lezers, alle planten die in dit artikel genoemd worden (en meer) staan in dat terrarium van 60x46x80 cm. Het zijn dan ook bijna allemaal 'micro-mini' orchideeën die in volwassen staat ongeveer 5 á 10 cm groot zijn. Het zijn ook soorten die erg langzaam groeien, zodat al deze planten jarenlang in dit terrarium kunnen blijven staan. Indien nodig kan ik als hovenier altijd nog de kettingzaag ter hand nemen. Beter in het terrarium dan in het regenwoud zelf, denk ik dan maar!

Mijn streven is om er 52 soorten in te krijgen, dan bloeit er elke week wel één. Als dit artikel geplaatst is moet dat aantal al gerealiseerd zijn.

Keuze voor een gifkikker

Na al die jaren dat ik *Dendrobates tinctorius azureus* heb verzorgd en dit nieuwe, relatief kleine terrarium als uitgangspunt, was het de vraag wat voor een soort pijlgifkikker ik moest kiezen voor deze bak. Het is de nominaatvorm van *Ranitomeya fantastica* (Boulenger, 1883) geworden. Met recht heeft deze kikker de naam *fantastica* gekregen, wat een kleuren en kleurpatronen op een zo'n klein kikkertje. En praktisch gezien was het ook een logische keuze, want *Ranitomeya fantastica* kan iets koeler gehouden worden, wat goed past bij de planten in het nieuwe terrarium. Ik ben begonnen met twee koppels (nakweek van Wouter Olthof). Ik voer ze met springstaarten en kleine fruitvliegen.

De keuze van de soort pijlgifkikker hing ook af van het feit dat het een kleine soort moest zijn, omdat een grote kikkersoort tijdens het klimmen en springen de bloemstengeltjes van al die kleine plantjes zou kunnen beschadigen. Deze nominaatvorm van *R. fantastica* is in een klein groepje te houden en met de schuwheid valt het heel erg mee.

Tot slot

Verder wil ik ook nog even kwijt (en dat blijf ik zeggen en schrijven!), lees zoveel mogelijk over de dieren, planten, de inrichting en de techniek. Doe dat niet alleen op het Internet, maar ook in alle boeken en magazines die voor onze hobby van toepassing zijn. U heeft toch al ingetekend op ons nieuwe DN-gifkikkerboek?

Ik heb geen schroom om mensen aan te spreken; zo heb ik op een congres over chitrydschimmel David Attenborough aangesproken. Redmond O'Hanlon is zelfs bij mij over de vloer gekomen. Het is verrassend hoe graag die mensen hun kennis willen delen. Ga ook vaker bij elkaar op visite en kijk en leer van elkaar, dat werkt uiteindelijk beter dan alleen maar

www.eens kijkenwathetinternet zegt.nl raadplegen.

Als een van de oprichters van DN (samen met Henk Ooms, Marcel van der Weijden en Hans Zwoflerink (niet Zwolferink zoals al jaren in het DN magazine staat)), merk ik dat heel veel dingen in onze hobby sinds die begintijd (jaren tachtig) er op vooruit zijn gegaan. Maar dat geldt niet voor het persoonlijke contact met elkaar, dat kan veel beter. Ik verheug mij er in ieder geval elke zondag weer op om bij koffie met gebak met mede kikker-, tuin-, vogel- en boekenliefhebbers over onze hobby's te kunnen blijven praten en discussiëren!

Info: www.okopipi.nl met o.a. filmpjes van 'Man bijt hond', André van Duin en kikkers, het biotoop van *Dendrobates tinctorius azureus* in Suriname. ◀

FOTO BOVEN: ERIK WEVERS KRIJGT EEN LUISTEREND OOR BIJ SIR DAVID ATTENBOROUGH TIJDENS EEN CONGRES IN LONDEN.

FOTO ONDER: REDMOND O'HANLON OP BEZOEK BIJ ERIK WEVERS. HET GESPREK GAAT UITERAARD OVER REIZEN.

